

Olga Łojewska

TROPEM EKOLOGICZNYCH MARGINALIÓW. PRAKTYKA MYŚLENIA KONSTELACYJNEGO W NATURA URBANA MATTHEW GANDY'EGO

Wprowadzenie

Istnieje zapewne wiele sposobów podejścia do lektury najnowszej książki Matthew Gandy'ego – kto wie, czy najtrudniejszym z nich nie jest „proste”, linearne podążanie za jej narracją. *Natura Urbana: Ecological Constellations in Urban Space*¹ (*Natura Urbana. Ekologiczne konstelacje w przestrzeni miejskiej*) jest bowiem efektem spotkania jego głównych, nie zawsze łatwo uzgadnialnych zainteresowań badawczych. Ma ono uwydatnić potencjały miejskiej przyrody w jej różnych, heterotopijnych przejawach oraz wskazać na twórczy charakter miast jako aktorów w walce o lepsze relacje między ludźmi i nie-ludźmi. Tytułowa „konstelacja” wskazuje na podjętą przez autora strategię tropienia spłotów zarówno pod względem imponującego wachlarza źródeł, sposobu ich zestawiania, jak i przedstawiania ontologii miejskiej natury. Gandy zwraca się ku jej często marginalizowanym przejawom:

bioróżnorodności miejskich nieużytków, porastającym chodniki nierodzimy gatunkom roślin czy mikroekologiom zacieków na ścianach budynków. Śledzenie zawieranych przez miejską przyrodę sojuszy i twórcza reinterpretacja jej usytuowania w kulturze to podejmowane w książce wyzwania teoretyczne, których celem jest nowe ujęcie praktyk związanych ze sferą ekologii miejskiej.

„W moim tekście wybrzmiewa przywiązanie do «ekologii chodnikowych» (*pavement ecologies*) [...] zakorzenionych w fascynacji florą i fauną wokół nas”², oznajmia Gandy we wprowadzeniu. Tego typu tryb obserwacji miejskiej przyrody jest zbliżony do proponowanej przez Thoma van Doorena, Ebena Kirkseya i Ursulę Münster „sztuki uważności”³ (*arts of attentiveness*), stra-

² Ibidem, s. IX–X.

³ Proponowana przez van Doorena i in. koncepcja „sztuki uważności” (T. van Dooren, E. Kirksey, U. Münster, *Multispecies Studies: Cultivating Arts of Attentiveness*, „Environmental Humanities” 2016, nr 1 (8), s. 1–23) jest odniesieniem do „sztuk dostrzegania” Anny Lowenhaupt Tsing (eadem, *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of*

¹ M. Gandy, *Natura Urbana: Ecological Constellations in Urban Space*, The MIT Press, Cambridge 2022.

tegi kultywowania lepszych praktyk wzajemnej troski międzygatunkowej. Ich fundamentem są afektywne więzi wytworzone przez wrażliwość na potrzeby i usytuowanie innych form życia. Jest to istotny aspekt propagowanego przez Gandy'ego modelu interakcji z przestrzenią miejską, który w innym miejscu⁴ określa on jako „krytyczne czytanie krajobrazu miejskiego”. Praktyka ta łączy w sobie zarówno wrażliwość na materialne ślady ludzkiej kultury, jak i wzmożoną uważność na aktywność nie-ludzkich mieszkańców miast. Kładzie przy tym nacisk na interdyscyplinarność i zaangażowanie wyrastających na jej gruncie złożoności metodologicznych i pojęciowych, które pozwalają na bardziej wnikliwie zrozumienie relacyjnej natury produkcji przestrzeni dokonującej się przez naturo-kulturowe sploty.

Wielość zawile i konstelacyjnie łączonych ze sobą wątków może jednak stanowić przeszkodę, a nawet zniechęcić do podążania za głównymi założeniami autora. Może też odsuwać nas od szczególnie wartościowych odkryć brytyjskiego geografa, które skrywają się w stworzonej przez niego tekstualnej gęstwinie. Dlatego, zanim przejdę do bardziej szczegółowego omówienia podejmowanych w książce zagadnień, proponuję najpierw przyjrzeć się przyjętej przez Gandy'ego strategii narracyjnej.

Life in Capitalist Ruins, Princeton University Press, Oxford 2015).

⁴ M. Gandy, *Arguments for a Critical Reading of Urban Landscapes*, „Journal of the Society of Architectural Historians” 2022, nr 81 (3), s. 275–278.

Dryfując pomiędzy teoriami

Podążając za Gandym, napotykamy biologiczne analizy ekosystemów rozwinętych w nieużytkach Berlina czy Londynu, by po chwili przejść do namysłu nad kinematograficznymi reprezentacjami owych przestrzeni, a ostatecznie dotrzeć do rozbioru ideologicznych założeń przemyszczeń w koncepcjach miejskiego krajobrazu. Narracja łączy wątki analogicznie do dryfującego obserwatora przestrzeni miejskiej. Strategia narracyjna Gandy'ego przypomina bowiem praktykowaną przez Guya Deborda taktykę dryfowania po mieście. Dryf wymagał od jego uczestników porzucenia „[zwykłych pobudek] na rzecz ruchu i działania się, dając zawładnąć sobą urokowi terenu i wyzwaniom, które się tam znajdują”⁵, cechował się swobodnym podążaniem za dostarczonymi przez miasto bodźcami. Strategia poruszania się po mieście Deborda i innych sytuacjonistów nie była jednak bezwiednym spacerem przez miasto, tylko raczej techniką wnikliwej i twórczej analizy psychogeograficznych mikroklimatów, wrażliwą na relacje władzy i polityczne uwikłania eksplorowanych przestrzeni. Dryf Gandy'ego – poprzez różne przejawy życia, miejsca i teorie – jest motywowany podobną ambicją. Swoim sposobem tkania narracji geograf stara się pracować zgodnie z przekonaniem, że „[p]omysłowe interwencje artystów, pisarzy i naukowców przypominają nam,

⁵ G. Debord, *Teoria dryfu*, przeł. M. Kwaterko, P. Krzaczkowski [w:] M. Kwaterko, P. Krzaczkowski (red.), *Przewodnik dla dryfujących. Antologia sytuacjonistycznych tekstów o mieście*, Fundacja Bęc Zmiana, Warszawa 2015, s. 122.

że patrzeć, myśleć i przedstawianie tego, co znajome, w nieznanym sposobie może być również rodzajem radykalnej kulturowej i politycznej praxis⁶.

Natura Urbana jest próbą doprowadzenia do dialogu między czterema dominującymi, według Gandy'ego, perspektywami ekologii miejskiej: 1) systemowymi koncepcjami opartymi na analizie procesów urbanizacyjnych jako dynamicznych interakcji między elementami tkanki miejskiej; 2) osadzonymi w botanice podejściami do przyrody miejskiej jako do pola obserwacji; 3) rozwijającą się dziedzina miejskiej ekologii politycznej, która rodzi się z inspiracji metabolicznymi i neomarksistowskimi koncepcjami produkcji przestrzeni; 4) zapożyczającymi od myśli posthumanistycznej i postkolonialnej koncepcjami „ekologicznego pluriwersum⁷”. Warto podkreślić, że dialog ten zachodzi za pomocą swoiście „dryfującej” praktyki teoretycznej. Jest on również mocno osadzony w typowo miejskich praktykach, co zbliża postępowanie badawcze Gandy'ego do kulturoznawczych badań nad miastem. Jak pisze Agata Skórzyńska:

Koncepcje praxis i praktyk uznające, że to, co kulturowe, wypracowujemy w zdarzeniach, działaniach, formach aktywności – również w działaniu, jakim jest produkowanie wiedzy kulturoznawczej – nakazuje bowiem prześledzić nowe relacje, w które wchodzi dziś nasza praktyka badawcza z innymi praktykami społecznymi i innymi społecznościami epistemicznymi. Zachęca raczej do rozważenia na powrót relacji między człowiekiem a promowanymi przez nowe ontologie aktorami, bytami,

obiektami niż do zdetronizowania człowieka i jego sprawczości w imię przedwcześnie i upraszczająco pojętego posthumanizmu⁸.

Praktyka teoretyczna Gandy'ego pracuje w podobny sposób na gruncie myśli ekologicznej: „odbywa się raczej «pomiędzy» teoriami, niż zamyka w ich obrębie⁹», uwydatniając i uzupełniając ich braki przez zwrócenie się ku materialności i innej-niż-ludzka sprawczości.

Zadeklarowanym celem praktyki teoretycznej Gandy'ego jest, co więcej, wypracowanie produktywnego spłotu między bardziej kreatywnymi i wrażliwymi na doświadczenie jednostkowych bytów koncepcjami posthumanistycznymi, fenomenologicznymi, feministycznymi i postkolonialnymi a miejską ekologią polityczną. Te pierwsze, chociaż skuteczniej przyczyniają się do rekonfiguracji wyobraźni ekologicznej przez rozproszenie klasycznego, nowożytnego ludzkiego podmiotu, zwracając się ku bardziej płynnym formom podmiotowości¹⁰, nie wypracowują wystarczająco spójnego powiązania ze zdeterminowanymi przez siły kapitału, destrukcyjnymi dla miejskiej przyrody, procesami urbanizacji. Z kolei miejska ekologia

⁶ M. Gandy, *Natura Urbana...*, op. cit., s. 113.

⁷ Ibidem, s. 19–21.

⁸ A. Skórzyńska, *Praxis i miasto. Ćwiczenie z kulturowych badań angażujących*, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, Warszawa 2017, s. 39.

⁹ Ibidem, s. 51.

¹⁰ Przykładem jest chociażby „podmiot nomadyczny” Rosi Braidotti akcentujący procesualność stawania się podmiotu w relacji do zachodzących zmian politycznych, społecznych i ekologicznych (eadem, *Podmioty nomadyczne. Ucieleśnienie i różnica seksualna w feminizmie współczesnym*, przeł. A. Derra, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009).

polityczna niewystarczająco wykracza poza marksistowską tendencję do wyjaśniania wszelkich zjawisk materialnych i kulturowych jako wypadkowych sił kapitału. Nie angażuje przy tym ciekawszych, bardziej eksperymentalnych metodologii, które przewyciężyłyby proponowaną w ten sposób redukcjonistyczną onto-epistemologię. W tym sensie myśl Gandy’ego jest bardziej zbliżona do myślenia asamblażowego w ujęciu Colina McFarlane’a, który – nie podważając destrukcyjnej roli neoliberalnej urbanizacji – propaguje rozszerzenie neomarksistowskiej ramy interpretacyjnej w taki sposób, by uwzględniała ona potencjalne punkty przecięcia urbanizacji z innymi procesami, np. materialnościami kształtującymi codzienne praktyki zamieszkiwania¹¹. Gandy, podobnie jak McFarlane, posiłkuje się teoriami nowomaterialistycznymi, odwołując się chociażby do witalistycznego materializmu Jane Bennett¹², dzięki któremu uwydatnia potencjalności spotkań między ludzimi i nie-ludzkimi materialnościami.

Usytuowanie myśli Gandy’ego „pomiędzy” dyskursami należy w tym przypadku rozumieć jednak całkiem dosłownie. W książce próżno bowiem szukać skrupulatnej pracy z teoriami przedstawicieli głównych nurtów myśli ekologicznej¹³. Prowadzony między nimi dialog

jest raczej fragmentaryczny, marginalny względem analizowanych w książce przypadków.

Ekologiczne marginalia

Centralną pozycję *Natura Urbana* zajmują spontaniczne, marginalne przejawy miejskiej przyrody. Zepchnięcie namsłu teoretycznego na drugi plan zdaje się, paradoksalnie, być tutaj strategią na wypracowanie nowej onto-epistemologii, osadzonej w politycznie uwrażliwionej koncepcji „ponownego zaczarowania” (*re-enchantment*) rzeczywistości miejskiej. Dla Jennifer Wolch, do której odwołuje się Gandy, wypracowanie etyki, praktyki i polityki troski o przyrodę wymaga zdecydowanego zaproszenia do miasta nie-ludzkiego życia. Chodzi tutaj o proces renaturalizacji, który skutkować ma wykorzystaniem i produkcją usytuowanej wiedzy, jak również podjęciem politycznych działań na rzecz nie-ludzkich mieszkańców obszarów miejskich¹⁴. Podobny trop obecny jest u feministyczno-marksistowskiej filozofki Silvii Federici, która „ponowne zaczarowanie świata” rozumie jako proces napędzany przez zwrócenie się ku wiedzy wykraczającej poza logikę kapitalizmu – budowanej przez kontakt z oddolnymi formami uspołeczniania, przyrodą i cielesnością¹⁵. Ze względu na szeroki

¹¹ C. McFarlane, *Learning the City: Knowledge and Translocal Assemblage*, Wiley-Blackwell, West Sussex 2011.

¹² J. Bennett, *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*, Duke University Press, Durham 2010.

¹³ Bardziej wnikliwą próbę uchwycenia miejskiej ekologii politycznej można znaleźć w następującej publikacji: M. Gandy, *Urban Political*

Ecology: A Critical Reconfiguration, „Progress in Human Geography” 2021, nr 46, s. 1–23.

¹⁴ J. Wolch, *Zoopolis*, przeł. A. Barcz, „Wakat” 2015, nr 30, <http://wakat.sdk.pl/zoopolis/> (dostęp: 11.01.2024).

¹⁵ S. Federici, *Re-enchanting the World: Technology, the Body, and the Construction of the Commons*, PM Press, Oakland 2019.

wachlarz przykładów i zagadnień poruszanych w książce przytoczę kilka, które moim zdaniem najlepiej obrazują Gandy'owską praktykę „zaczarowywania” tego, co miejskie.

Przewijające się przez książkę innowacyjne koncepcje ekologiczne, otwierające się na dialog z badaniami kulturowymi, spełniają właśnie taką funkcję: stanowią pretekst do przyjrzenia się niespodziewanym relacjom powstającym między przyrodą a ludźmi w mieście. Przyczynić się mają tym samym do ponownego zaczarowania rzeczywistości miejskiej. Koncepcja „zdziczałych ekologii” (*feral ecologies*) podkreśla obecność nie w pełni udomowionych elementów nie-ludzkiego życia w przestrzeni zmodyfikowanej przez człowieka. Jako jeden z przykładów służą tutaj bezdomne psy w biedniejszych dzielnicach takich miast jak Bukareszt czy Ćennaj – których obecność często interpretowana jest jako wskaźnik degradacji – wchodzące w symbiotyczne, afektywne relacje ze społecznością lokalną. Wydobywając wieloaspektowość relacji człowieka z miejską dzikością, Gandy uwydatnia siłę twórczych aspektów innych-niż-ludzkie form życia, poszerzając w ten sposób ramy miejskiej ekologii politycznej. Wzmógł impet miejskiej dzikości ukazany jest również jako motyw eksplorowany w sztuce, gdzie ludzkie obcowanie ze zwierzęcą dzikością staje się bodźcem do „od-domowienia” (*de-domestication*) i wytworzenia bardziej płynnej podmiotowości miejskiej¹⁶. Namysł nad „zdziczałymi ekologiami”

jest punktem wyjścia do naszkicowania złożoności ekologicznego pluriwersum, obopólnie kształtowanego przez panujące w mieście relacje władzy i przez codzienne mikrointerakcje o silnym ładunku afektywnym i kulturotwórczym. Zarówno obcowanie z materialnością dzikości i tego, co zdziczałe, jak i jej reprezentacjami w sztuce może bowiem przyczynić się do rekonfiguracji ekologicznej wyobraźni. To właśnie stara się uczynić Gandy, nakłaniając do ponownego rozpatrzenia korzyści płynących z zaproszenia nieoswojonych gatunków do miejskiej codzienności, np. tych związanych ze wzrostem bioróżnorodności i powstaniem „nowych ekosystemów”¹⁷.

W książce kluczową rolę pełnią zresztą tzw. refugia, czyli przestrzenie będące swoistymi oazami dla nowych miejskich ekosystemów¹⁸. Osią spajającą namysł nad wpływem urbanizacji na miejską przyrodę z próbą wydobycia jej potencjału kulturowego są zwłaszcza miejskie nieużytki – antropogeniczne przestrzenie zdominowane przez czwartą przyrodę¹⁹, które „są wyrazem późnonowoczesnego

¹⁶ Przykładem jest krótkometrażowy film *Wild* (2016, reż. Nicolette Krebitz).

¹⁷ Koncepcja *novel ecosystems* Emmy Marris przewija się przez książkę, służąc jako punkt wyjścia do uruchomienia wyobraźni otwartej na hybrydalność i estetyczne eksperymenty w architekturze krajobrazu (E. Marris, *Rambunctious Garden: Saving Nature in a Post-Wild World*, Bloomsbury, London 2013).

¹⁸ M. Bakke (red.), *Refugia. (Prze)trwanie transgatunkowych wspólnot miejskich*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2021.

¹⁹ Pojęcie czwartej przyrody, ukute przez Ingo Kowarika, a w Polsce spopularyzowane przez Kasptra Jakubowskiego, „opisuje zbiorowiska roślinne rozwijające się samoistnie, bez ingerencji człowieka na siedliskach opuszczonych czy zdegradowanych”. K. Jakubowski, *Czwarta przyroda w mieście*, „Autoportret” 2019, nr 66

przemieszczenia między zaprojektowanymi krajobrazami a kapitalistyczną urbanizacją²⁰. Stają się one punktem wyjścia dla rozważań nad potencjałem dzikiej przyrody w mieście ze względu na swój bezpośredni związek z kapitalistyczną produkcją przestrzeni. Jako swoisty rodzaj miejskich pustek nieużytki podważają ich czysto spekulacyjne koncepcje jako czekających na wypełnienie²¹. Plastyczność nieużytków, wynikająca po części z niezagospodarowania kulturowa ambiwalencja, rozpościera bowiem cały wachlarz potencjalnych trybów interakcji z owymi przestrzeniami, poczynając od przyciągania neoromantycznych reprezentacji artystycznych – obecnych chociażby we wspomnianych przez Gandy’ego fotografiach miejskich ruin Detroit, autorstwa Yves’a Marchanda i Romaina Meffre’a – a kończąc na ich uwspólnianiu i budowaniu alternatywnych wspólnot w sojuszu z zastaną przyrodą²².

Ponownie dyskutując z miejską ekologią polityczną, Gandy analizuje subwersyjny potencjał „ekologicznej estetyki”

nieużytków. Wkomponowanie estetyki ruderalnej w krajobraz miejski przedstawione jest w *Natura Urbana* jako istotne przede wszystkim ze względu na ekologiczne korzyści nieużytkowej bioróżnorodności. Relacja między estetyką i ekologią przestrzeni hybrydalnych ukazana jest więc jako sprzężenie zwrotne, gdzie rozwój wiedzy ekologicznej pobudza estetyczną wrażliwość na przyrodę dziką i nieoswojoną, a obcowanie z jej estetyką w mieście nakłania do rozbudowania wiedzy ekologicznej. To z kolei sprzyja rozwijaniu afektywnych relacji z przyrodą, opartych na wzajemnej trosce. Kulturowa wartość nieużytków jawi się więc jako podwalina do wypracowania zarówno skuteczniejszych praktyk ekologicznych – sprzyjających ochronie przyrody w mieście – jak i politycznych, umożliwiając rozwinięcie eksperymentalnych struktur społecznych w sojuszu z zastaną przyrodą.

Praktykując myślenie konstelacyjne, Gandy uruchamia splecione ze sobą potencjały nieużytków, unikając przy tym krytykowanej przez konserwatywnych zwolenników ochrony przyrody tendencji do nadmiernego romantyzowania środowisk antropogenicznych – „życia w kapitalistycznych ruinach”²³ – kosztem przyrody dziewiczej²⁴. W książce nie wybrzmiewa bowiem afirmacja prymatu przestrzeni hybrydalnych nad przyrodą „nietkniętą”. Obecna jest raczej próba uruchomienia potencjału miast

(3), <https://www.autoportret.pl/artykuly/czwarta-przyroda-w-miescie/> (dostęp: 11.01.2024).

²⁰ M. Gandy, *Natura Urbana...*, op. cit., s. 105.

²¹ R. Beveridge, M. Kip, H. Overmann, *From Wastelands to Waiting Lands: Retrieving Possibility from the Voids of Berlin*, „City” 2022, nr 2–3 (26), s. 281–303.

²² Ten sposób wykorzystania przestrzeni nieużytków Gandy opisuje raczej pobieżnie. Jako przykład bardziej rozbudowanej analizy tworzenia oddolnych struktur społecznych w nieużytku zob. np. C. Mattoug, *Dwelling in an Urban Wasteland: Struggles for Resources* [w:] F. Di Pietro, A. Robert (red.), *Urban Wastelands: A Form of Urban Nature?*, Springer Nature Switzerland, Cham 2021, s. 115–134.

²³ Por. A. Lowenhaupt Tsing, *The Mushroom at the End of the World...*, op. cit.

²⁴ R. Beau, *Conclusion. Anthropocene Wastelands: From the Margins to the Center* [w:] F. Di Pietro, A. Robert (red.), *Urban Wastelands...*, op. cit., s. 363–375.

jako twórczych asamblaży, również mogących się przyczynić do pozytywnych zmian w sferze praktyk ekologicznych. Chodzi więc o wypracowanie lepszych strategii walki o środowisko, których zasobem także może być to, co powstaje w szczelinach kapitalistycznej urbanizacji. Jak pisze Anna Lowenhaupt Tsing:

[...] miejsca te mogą tętnić życiem pomimo zapowiedzi ich śmierci; opuszczone pola zasobów czasami dają początek nowemu, wielogatunkowemu i wielokulturowemu życiu. W globalnym stanie prekarności nie mamy innego wyboru, niż poszukiwać życia w tych ruinach. Naszym pierwszym krokiem jest przywrócenie ciekawości²⁵.

Tego rodzaju miejsca – hybrydalne, heterotopijne, wielogatunkowe – nie tyle więc są odpowiedzią na degradację środowiska jako takiego czy docelową formą przyrody antropocenu. Są raczej nieaktywowanym jeszcze potencjałem, który może się stać elementem siły napędowej zmiany w relacjach człowieka z przyrodą. „Kwestia ta dotyczy otwartości na różne rodzaje obszarów badawczych i nowe formy praktyki naukowej”²⁶, które umożliwione są przez różnorodność doświadczeń miejskości. Istotnym elementem tego przedsięwzięcia jest właśnie pobudzenie wspomnianej przez Tsing ciekawości, którą przekuć można we wzmożoną wrażliwość na inne-niż-ludzkie przejawy życia. „Niemal każde miejsce w mieście może stać się obiektem zainteresowania”²⁷, pisze Gandy, przytaczając przykład trzydziestoletnich

badan Jennifer Owen nad jej własnym ogródkiem w Leicester, w trakcie których udokumentowała ona obecność ponad 2200 gatunków owadów.

Zmysłowe tekstury i znaczenie afektu

Co ciekawe, swoją fascynację przestrzeniami hybrydalnymi Gandy wiąże ze wspomnieniami z dzieciństwa w Londynie. Z jednej strony wspomina-
ne przestrzenie opisuje jako owiane aurą romantycznej niesamowitości: „[w]ejście do takiej przestrzeni przywoływało obrazy z literatury dziecięcej, magiczne przejście do innego świata”²⁸. Z drugiej zwraca uwagę na obecne w nich gatunki roślin i zwierząt oraz na geopolityczną genezę nieużytków, których obecność w europejskich miastach była jeszcze śladem zniszczeń po II wojnie światowej. Nostalgiczne wspomnienia nie są tutaj przyczynkiem do solipsystycznych analiz jednostkowego doświadczenia, co autor zarzuca fenomenologom. Są raczej bodźcem do przekucia afektywnego ładu relacji nawiązanych z przyrodą w polityczną i kulturową siłę sprawczą, oddziałującą na całe miejskie wspólnoty. Odwołując się do koncepcji „intymnych ekologii”²⁹, Gandy ukazuje przestrzeń miejską jako „ekologiczne pluriwersum”, w którym rozsiane ślady odległych kultur w postaci gatunków nierodzimy – historycznie wykluczanych

²⁸ Ibidem, s. 3.

²⁹ D. Tolia-Kelly, *Landscape, Race and Memory: Biographical Mapping of the Routes of British Asian Landscape Values*, „Landscape Research” 2004, nr 29 (3).

²⁵ A. Lowenhaupt Tsing, *The Mushroom at the End of the World...*, op. cit., s. 6.

²⁶ M. Gandy, *Natura Urbana...*, op. cit., s. 173.

²⁷ Ibidem, s. 172.

z europejskich miast – tworzą zmysłowe tekstury pobudzające zbiorową pamięć wspólnot diasporycznych. Umożliwia to rozwinięcie przywiązania do miejsca i sprzyja dobrostanowi jego mieszkańek i mieszkańców. Jest to szczególnie istotne, biorąc pod uwagę klasowe i etniczne wykluczenie z dostępu do zieleni w miastach³⁰. Afektywne więzi z miejską przyrodą zostają więc ukazane jako istotny element kosmopolitycznej polityki inkluzywności, która uwzględnia w swoich ramach zarówno mieszkańców ludzkich, jak i nie-ludzkich przez zaakcentowanie twórczego charakteru zachodzących między nimi relacji.

„Ponowne zaczarowanie” ekologicznej rzeczywistości miejskiej zachodzi więc za pośrednictwem uwrażliwienia ludzkiego sensorium. Dla Gandy’ego staje się to istotnym aspektem namysłu nad koniecznością wprowadzenia takich elementów codziennej „sztuki uważności” do badań naukowych. Geograf podważa w tym kontekście systematyczne metody botaników, nakłaniając do eksperymentalnego eksplorowania relacyjności, w czym kluczową rolę pełni cielesność. Nawołuje do kreatywnej, „queerowej” destabilizacji metod wykorzystujących praktykę chodzenia w celu pobudzenia posthumanistycznej wrażliwości i zatarcia granicy między oswojonym a nieoswojonym, nawiązując chociażby do spostrzeżeń Tima Ingolda³¹ i „queerowej fenomenologii”

Sary Ahmed³². Sytuuje się tym samym bliżej metodologii feministycznych, dla których punktem wyjścia jest zrozumienie relacyjnej produkcji „emocjonalnych geografii”, zachodzącej między ludźmi a miejscem³³. Włączając w tę sieć relacji również nie-ludzi, Gandy wskazuje na płynność wzajemnie konstytuujących się ludzkich i innych-niż-ludzkie podmiotowości.

Zakończenie – pożytki myślenia konstelacyjnego

Natura Urbana, chociaż nie należy do książek najbardziej płynnych w lekturze czy teoretycznie skrupulatnych, z pewnością oferuje bezlik możliwości podrózowania przez konstelacje miejskiej przyrody i ekologii. Jak wspomniałam na początku, istnieje zapewne wiele sposobów na podejście do owej lektury. To zaprezentowane przeze mnie jest tylko jednym z nich, a jego kierunek motywowany jest dzieloną z Gandym fascynacją przestrzeniami hybrydalnymi i twórczym, subwersywnym potencjałem afektywności interakcji w codziennym doświadczaniu przestrzeni miejskiej. Te zagadnienia nie wyczerpują jednak tego, co oferuje książka – może się ona bowiem okazać fascynująca również dla

³⁰ M. Gandy, *Natura Urbana...*, op. cit., s. 151.

³¹ T. Ingold, *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*, Ashgate Publishing Limited, Hampshire 2008.

³² S. Ahmed, *Queer Phenomenology: Orientation, Objects, Others*, Duke University Press, Durham 2006.

³³ C. Dupuis, W. Harcourt, J. Gaybour, K. van den Berg, *Introduction: Feminism as Method – Navigating Theory and Practice* [w:] idem (red.), *Feminist Methodologies: Experiments, Collaborations and Reflections*, Palgrave Macmillan, Haga 2022, s. 13.

osób zainteresowanych sztukami wizualnymi czy epidemiologią.

Konstelacyjne myślenie Gandy'ego, chociaż nie proponuje spójnej metodologii czy aparatu pojęciowego, spełnia dwie istotne funkcje. Po pierwsze, udaje mu się ukazać sferę miejskiej ekologii jako asamblaż, składający się zarówno z tego, co przeszłe, osadzone, jak i z potencjalności³⁴. Wydobywa tym samym wciąż niewystarczająco zbadane możliwości, które oferuje miasto w walce o ochronę środowiska i w zbudowaniu lepszych, bardziej wrażliwych relacji z przyrodą. Po drugie, wybrzmiewająca w książce wrażliwość i fascynacja Gandy'ego wobec tego, co inne-niż-ludzkie, stanowi inspirację do podjęcia podobnych eksperymentalnych praktyk „krytycznego czytania miejskiego krajobrazu”, które mogą wzbogacić nie tylko przedsięwzięcia badawcze, ale też codzienne doświadczanie miasta.

Bibliografia

- Ahmed S., *Queer Phenomenology: Orientation, Objects, Others*, Duke University Press, Durham 2006.
- Bakke M. (red.), *Refugia. (Prze)trwanie transgatunkowych wspólnot miejskich*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2021.
- Beau R., *Conclusion. Anthropocene Wastelands: From the Margins to the Center* [w:] F. Di Pietro, A. Robert (red.), *Urban Wastelands: A Form of Urban Nature?*, Springer Nature Switzerland, Cham 2021, s. 363–375.
- Bennett J., *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*, Duke University Press, Durham 2010.
- Beveridge R., Kip M., Overmann H., *From Wastelands to Waiting Lands: Retrieving Possibility from the Voids of Berlin*, „City” 2022, nr 2–3 (26), s. 281–303.
- Braidotti R., *Podmioty nomadyczne. Ucieleśnienie i różnica seksualna w feminizmie współczesnym*, przeł. A. Derra, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- Debord G., *Teoria dryfu*, przeł. M. Kwaterko, P. Krzaczkowski [w:] M. Kwaterko, P. Krzaczkowski (red.), *Przewodnik dla dryfujących. Antologia sytuacjonistycznych tekstów o mieście*, Fundacja Bęc Zmiana, Warszawa 2015, s. 122–129.
- Dupuis C., Harcourt W., Gaybour J., van den Berg K., *Introduction: Feminism as Method – Navigating Theory and Practice* [w:] idem (red.), *Feminist Methodologies: Experiments, Collaborations and Reflections*, Palgrave Macmillan, Haga 2022, s. 1–20.
- Federici S., *Re-enchanting the World: Technology, the Body, and the Construction of the Commons*, PM Press, Oakland 2019.
- Gandy M., *Arguments for a Critical Reading of Urban Landscapes*, „Journal of the Society of Architectural Historians” 2022, nr 81 (3), s. 275–278.
- Gandy M., *Natura Urbana: Ecological Constellations in Urban Space*, The MIT Press, Cambridge 2022.
- Gandy M., *Urban Political Ecology: A Critical Reconfiguration*, „Progress in Human Geography” 2021, nr 46, s. 1–23.
- Ingold T., *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*, Ashgate Publishing Limited, Hampshire 2008.
- Jakubowski K., *Czwarta przyroda w mieście*, „Autoportret” 2019, nr 66 (3), <https://www.autoportret.pl/artykuly/czwarta-przyroda-w-miescie/> (dostęp: 11.01.2024).

³⁴ C. McFarlane, *Learning the City...*, op. cit.

- Lowenhaupt Tsing A., *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*, Princeton University Press, Oxford 2015.
- Mattoug C., *Dwelling in an Urban Wasteland: Struggles for Resources* [w:] F. Di Pietro, A. Robert (red.), *Urban Wastelands: A Form of Urban Nature?*, Springer Nature Switzerland, Cham 2021, s. 115–134.
- McFarlane C., *Learning the City: Knowledge and Translocal Assemblage*, Wiley-Blackwell, West Sussex 2011.
- Marris E., *Rambunctious Garden: Saving Nature in a Post-Wild World*, Bloomsbury, London 2013.
- Skórzyńska A., *Praxis i miasto. Ćwiczenie z kulturowych badań angażujących*, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, Warszawa 2017.
- Tolia-Kelly D., *Landscape, Race and Memory: Biographical Mapping of the Routes of British Asian Landscape Values*, „Landscape Research” 2004, nr 29 (3).
- van Dooren T., Kirksey E., Münster U., *Multispecies Studies: Cultivating Arts of Attentiveness*, „Environmental Humanities” 2016, nr 1 (8), s. 1–23.
- Wolch J., *Zoopolis*, przeł. A. Barcz, „Wakat” 2015, nr 30, <http://wakat.sdk.pl/zoopolis/> (dostęp: 11.01.2024).